Lilia TRINCA
Universitatea de Stat
„Alecu Russo” din Bălți

TIMPUL ETNIC – O DIMENSIUNE A VIZIUNII ETNOLINGVALE ROMÂNEŞTI
(în baza experimentului asociativ)

Abstract. Time is a multidimensional concept/category, much richer in features than a simple mathematical order. It has become *communis opinio* that the attitude towards time affects a personality directly: „A man is not born with a sense of time and space; his temporal and spatial concepts are determined by the culture he belongs to”. The present research is based on the idea that one of the manifestations of the cosmic time is the field of peoples' existence – the ethnic time. Thus, besides being a cultural universal, the model of time is also an ethnic nuclear structure.

Keywords: ethnic time, ethno-lingual picture, associative experiment, association, stimulus, reaction.

1. Deşi reprezintă o categorie ce şi-a făcut o prestigioasă carieră în perimetrul reflecției filozofice, până la ora actuală timpul se sustrage unor determinări riguroase, dată fiind natura lui schimbătoare: „Timpul, după cum afirmă I. Bădescu, este totodată circular şi linear, are sens ciclic şi «sens unic», esență cosmică şi regim istoric etc.” [2, p. 9]. Fiind unul din parametrii definitorii ai existenței lumii, dar şi formă fundamentală a experienței umane, modelul timpului „este, totodată, obiectiv şi subiectiv-creat” [*ibidem*].

Omul nu trăieşte direct în spațiul şi timpul fizic. Ca formă de existență şi de mişcare a materiei, societatea are o calitate esențială – istoricitatea. Aceasta îi îngăduie şi chiar îi impune omului să-şi creeze formele temporale. În aşa fel, din *timp fizic* timpul devine o categorie socioculturală, iar omul îl fixează în modele de timp. În diverse civilizații şi societăți, la etape diferite de dezvoltare socială, în diferite nivele ale aceleiaşi societăți, categoria timpului este percepută, înțeleasă şi aplicată de o manieră diferită. A devenit deja *communis opinio* faptul că atitudinea față de timp influențează în mod direct personalitatea: „omul nu se naşte cu simțul timpului şi al spațiului, conceptele sale temporale şi spațiale sunt determinate de acea cultură căreia îi aparține. Timpul şi spațiul sunt gândite ca abstracții, prin intermediul cărora este posibilă crearea unui univers unic, firesc reglementat” [12, p. 12].

2. Modelul de timp este subiacent oricărui act omenesc, inclusiv actului cognitiv. Conştientizarea modelului temporal ordonează procesul de cunoaştere şi reprezintă un pas important spre relativismul cultural. Dat fiind că timpul este expresia unei viziuni ontologice, aflată într-o relație indispensabilă cu trăirea sufletească, în demersul

BDD-A8615 © 2014 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:36 UTC)

nostru ştiinţific ne-am propus cercetarea acestei categorii dintr-o nouă perspectivă – psiholingvistică. Considerăm că, actualmente, în dezvoltarea ştiinţifică există un vector favorabil interdisciplinarităţii, întrucât aceasta imprimă o viziune mai complexă asupra fenomenului cercetat, precum şi posibilităţi de investigare mai ample şi mai diverse, prefigurând reducerea considerabilă a distanţei dintre ştiinţă şi cultură.

2.1. Timpul este o noţiune pluridimensională, mult mai bogată în însuşiri decât simpla ordine matematică. Ideea în funcţie de care se jalonează traseul demersului nostru este că una din formele de manifestare a timpului cosmic este câmpul de existenţă al popoarelor – timpul etnic: „Popoarele sunt modelate de timpul cosmic şi creaţia lor, cum este firesc, va fi ascultată şi ea de acţiunea modelatoare a aceleiaşi structuri temporale” [2, p. 81].

Aşadar, pe lângă faptul că modelul de timp este o universalie culturală, el reprezintă, totodată, şi o structură nucleară etnică. Din perspectiva timpului, putem compune marea ecuaţie a culturilor naţionale (a căror „mulţime” reprezintă cultura universală). În subsidiar, menţionăm că există o dialectică a temporalităţii, întrucât ea nu are o structură omogenă. Mai mult, există orizonturi temporale discontinui, iar ieşirea dintr-un model temporal şi intrarea într-altul nu sunt acte ireversibile. Altfel zis, „timpul este o altă dimensiune a modului de reprezentare a lumii şi vieţii şi un factor determinant al culturii spirituale şi materiale a unui popor” [5, p. 148], iar „noţiunea de timp şi conştiinţa de a exista în timp apare ca un fenomen în funcţie de viaţa de relaţie, de nivelul şi sensul culturii căreia îi aparţinem” [*ibidem*, p. 142].

2.2. Conform teoriei psihologice a lui H. Bergson, care susţinea că timpul poate fi cunoscut doar prin intuiţia iraţională, timpul este simţirea duratei concrete, *alias* trăite, dar nu e şi o traiectorie abstractă, proiectată în spaţiu (pentru detalii, cf. [4]). „Simţirea duratei, de care se ocupă ştiinţa sufletului, menţionează C. Rădulescu-Motru, n-are cu timpul fizic altă înrudire decât aceea care există între un fapt real şi noţiunea sa. Noţiunea este abstractă şi poate să ajute la izolarea şi la clarificarea timpului psihologic, doar atât; să-l înlocuiască – niciodată” [11, p. 60].

În viziunea unui alt psiholog, Th. Ribot, timpul nu este o durată trăită, ci este reprezentarea unei ordini de succesiuni în datele memoriei, el fiind conceput ca un produs al unei anumite asociaţii între faptele sau stările memoriei. Astfel, fiind un atribut fundamental al existenţei, timpul reprezintă o noţiune-cheie pe care se axează sistemul viziunii despre lume, al culturii, al perceperii şi concepţiei despre lume. Iată de ce problema în cauză tangentează cu problema conştiinţei umane. Există limbi inapte de a exprima timpul şi, în consecinţă, de a-l gândi. Astfel, „în limba Şambala, menţionează E. Cassirer, se întrebuinţează acelaşi cuvânt pentru a indica un trecut pierdut în negura vremii, ca şi pentru a exprima un viitor foarte îndepărtat. Acest fenomen extrem de ciudat pentru noi [...] îşi găseşte explicaţia firească în faptul că negrii nu văd timpul ca un lucru, şi de aceea există pentru ei doar un *acum* sau un *nonacum*; dacă acesta din urmă a fost ieri sau va fi mâine, oamenilor le este absolut indiferent, ei nu reflectează asupra acestui fapt, căci în acest scop este necesară nu doar o intuiţie, ci şi o reprezentare

BDD-A8615 © 2014 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:36 UTC)

conceptuală despre esența timpului [...]. Conceptul de timp este străin celor din Şambala, ei au, cu alte cuvinte, doar intuiția timpului" [7, p. 171]. Multe limbi primitive nu au expresii diferențiate pentru determinări temporale: unica distincție este acea dintre *acum* şi *ceea ce nu este acum*, ceea ce reflectă lipsa unei conştiințe şi a unei gândiri temporale subdezvoltate, populațiile respective trăind, adesea, într-un fel de prezent continuu. Pe de altă parte, există limbi în care încadrarea temporală o realizează nu doar verbul: astfel, bunăoară, în chineză şi japoneză se atestă adjective cu determinare temporală, altele conțin pronume personale temporalizate: un „eu actual", un „eu în trecut" etc. (cf. [8, p. 345]).

În acest context, psihologul Cl. Baciu afirmă că „nu există realitate fără un mod de a o înțelege şi a o gândi [...]. Lumea este un fapt de conştiință, iar conştiința există numai atunci când este prezentă o anumită limbă" [1, p. 1]. Fără îndoială, timpul face parte din conştiința umană, iar intuiția timpului este indispensabil legată de ființa însăşi şi gândirea umană. Iată de ce, contemplând o noțiune al cărei conținut exprimă o acțiune, inducem în ea, în mod obligatoriu, ideea de durată şi timp. Cu alte cuvinte, „sistemul temporal al limbii însă nu reproduce întocmai timpul obiectiv. Limbile, într-adevăr, ne oferă doar anume modele ale realității şi se deosebesc prin modalitățile de redare a sistemului temporal extrem de complex" [3, p. 69].

3. La nivelul mentalului românesc, gândirea şi limba colaborează pentru ca, prin operații specifice, să ajungă la o reprezentare cât mai coerentă a dinamicii temporale, în care se înscriu procesele lumii reale, procese pe care limba le reprezintă într-o manieră proprie, cu instrumentele de care dispune. Vom cerceta procesul prin care gândirea pleacă de la universul concret pentru a ajunge la universul reprezentat, ce are drept obiectiv discursul. Nu în zadar se susține că „limba se prezintă ca o teorie a realului, ca model mental, abstract, al realității concrete" [10, p. 117].

Întrucât nu putem studia în mod direct conştiința, facem acest lucru prin intermediul limbii: „Esențialmente, limba este deci o sistematică prin care gândirea dă seamă de ea însăşi. Constructele lingvistice au la bază operații de gândire de care limba, în propria-i procesualitate constructivă, depinde, dar pe care, în acelaşi timp, le şi revelează" [*idem*, p. 50].

Psiholingvistica ne permite a studia nu operațiile gândirii, în general (cu atât mai mult gândirea ca atare), ci doar anumite mecanisme definite şi construite, pe care gândirea le posedă în vederea operării unei percepții de sine însăşi, mecanisme cărora limba le oferă o reproducere fidelă. Metoda dată reprezintă un sistem de operații care se contopesc cu acea parte a proceselor gândirii prin care aceasta din urmă obține şansa de a-şi analiza autoscopic, nemediat propriile construcții. „Limbajul, după cum afirmă E. Coşeriu, este prima înfățişare a conştiinței umane ca atare (dat fiind că nu există conştiință vidă)" [8, p. 159]. Nu în zadar, reprezentanții lingvisticii cognitive afirmă, pe bună dreptate, că sistemul nostru conceptual, reflectat în viziunea lingvală asupra lumii, este strâns legat de experiența fizică şi culturală a omului.

3.1. O modalitate sigură de reconstrucție a identității lingvale e considerat *experimentul asociativ* (în continuare EA) – o tehnică ce are drept scop identificarea

BDD-A8615 © 2014 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:36 UTC)

asociațiilor existente în memoria unui om, apărute în baza experienței sale anterioare (cf. [20, p. 107]). Actualmente, acest tip de experiment reprezintă cel mai eficient instrument pentru studiul conştiinței lingvale şi a mentalității unui individ. Interdependența dintre idei, noțiuni, concepte reprezintă rezultatul relațiilor psihologice, adică al asociațiilor. Descrierea unui anume fenomen cultural înseamnă revelarea legăturii lui cu alte fenomene. Analiza acestor relații permite a identifica particularitățile mentalității nu numai individuale, dar şi naționale, a unui reprezentant al societății date sau a unui grup social. Legitățile asociative, relevate prin intermediul experimentului psiholingvistic, facilitează identificarea particularităților naționale şi ale mentalității poporului. Or, specificul mentalității, caracterul național e „sedimentat" în relațiile asociative.

3.2. S-a demonstrat că un cuvânt, cu cât mai des apare în vorbire, cu atât mai des apare ca reacție în cadrul EA. Rezultă că ceea ce apare în vorbire, într-un fel sau altul, este reflectat şi „cimentat" în conştiința lingvală a vorbitorilor şi viceversa – ceea ce există în conştiința lingvală a vorbitorului se manifestă (sau, eventual, ar putea oricând să se manifeste) în vorbire (deci şi în cadrul EA).

3.2.1. Termenii de bază cu care operează psiholingviştii în cadrul EA sunt *stimul, reacție, câmp asociativ, normă asociativă* etc. *Stimul* este cuvântul (fraza sau propoziția) propus(ă); *reacție* este cuvântul (îmbinarea de cuvinte, fraza sau propoziția), care apare ca asociație la stimul în memoria omului. Se disting următoarele tipuri de asociații: asociații sintagmatice (reacțiile aparțin diferitor clase lexicogramaticale; asociații paradigmatice (reacțiile aparțin aceleiaşi clase lexicogramaticale). De asemenea, pot fi relevate şi relații asociative: de proximitate semantică (asociat – sinonim), de opoziție semantică (asociat – antonim), de consonanță, rimă, de relația de hipo-/hiperonimie etc.

De obicei, asociațiile sunt supuse principiului contrastului minimal, conform căruia cu cât mai apropiate sub aspect semantic sunt cuvintele-stimuli şi cuvintele-reacții, cu atât mai mare este şansa identificării cuvântului-reacție în procesul de asociere. Principiul dat explică de ce, după caracterul asociațiilor apărute pentru un cuvânt-stimul, putem să-i restabilim structura semantică: toate asociațiile, respectiv cuvintele-reacții, conțin componente semantice caracteristice cuvântului–stimul. Aşadar, *câmpul asociativ* se constituie din totalitatea asociațiilor pentru un cuvânt-stimul. El are un nucleu (cele mai frecvente reacții) şi o zonă de periferie (reacții singulare).

3.2.2. Am efectuat[1] un EA liber[2] cu tineri cu vârsta cuprinsă între 18-25 de ani, pentru care limba maternă este româna. Respondenții au fost rugați să răspundă instan-

[1] EA a fost realizat de un grup de cercetători de la Universitatea de Stat „Alecu Russo" din Bălți", implicați într-un proiect de elaborare a *Dicționarului asociativ al limbii române*.

[2] Se disting câteva tipuri de EA: *EA liber*, în care respondenților li se propune să răspundă cu primul cuvînt venit în minte la auzul cuvîntului-stimul (fără a se gîndi); *EA ghidat*, când alegerea cuvântului-reacție este restricționată (se rectricționează fie numărul acestora, fie clasa lexicogramaticală din care poate face parte cuvântul-reacție etc.); *EA în lanț*, în care respondenților le este permis să răspundă cu un număr nelimitat de cuvinte-reacții ce le vin în minte, fără a li se impune niciun fel de restricții de ordin formal sau semantic.

BDD-A8615 © 2014 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:36 UTC)

taneu cu primul cuvânt care le-a venit în minte la auzul cuvântului-stimul *timp*[1] (fiecare anchetă propusă conținea 100 de cuvinte-stimul, selectate şi generate de calculator din circa 500 de stimuli, ce fac parte din nucleul şi masa vocabularului de bază al limbii române: stimulul *timp* apare, în medie, în una din 5 anchete). Or, respectarea acestei condiții în timpul anchetării permite a reduce la minim intervalul temporal dintre stimul şi reacție: respondentul nu trebuie să mediteze asupra reacției, întrucât conceptul de asociație exclude ideea de „gândire" a răspunsului [24, p. 191]. În calitate de respondenți au fost circa 1 000 de studenți din mai multe universități din Republica Moldova şi România. Trebuie de menționat că factorul determinant pentru alegerea studenților în calitate de respondenți în cadrul EA revine faptului că la vârsta de 17-25 de ani se produce deja formarea identității lingvale, iar asociațiile, identificate în cadrul EA, reflectă competența lingvistică şi sunt relevante pentru mentalul român [21, p. 192][2].

În baza EA realizat, am identificat două tipuri de bază de asociații pentru cuvântul-stimul *timp:* asociații sintagmatice şi asociații paradigmatice, în cadrul ultimelor am relevat şi câteva grupuri semantice[3].

• ASOCIAȚII SINTAGMATICE: *scurt* (16); *puțin* (10); *liber* (9); *trecător* (8); *pierdut* (10); *prețios* (5); *îndelungat* (5); *frumos* (4); *valoros* (4); *ireversibil* (4); *vine* (3); *mult* (4); *lung* (3); *neprețuit* (2); *târziu* (2); *infinit* (2); *scump* (2); *limitat* (2); *scurs* (2); *inexistent* (2); *relativ* (2); *rapid* (2); *timpuriu* (2); *fără preț (2); de lucru* (1); *învechitor* (1); *insuficient* (1); *nelimitat* (2); *rațional* (1); *pentru* (1); *neoprit* (1); *petrecut* (1) *răcoros* (1); *efemer* (1); *alocat* (1); *neajuns* (1); *secundar* (1); *ocupat* (1); *ireversibil* (1); *pe loc* (1); *etern* (1); *scurt/pierdut* (1); *rece* (1); *cald* (1); *câştigat* (1) *cred* (1); *târziu* (1).

Reacții predicative: *trece* (7); *curge* (2); *fuge* (1); *risipi* (1); *zboară* (1), *vindecă* (1), *nu e timp* (1); *n-am* (1);

• ASOCIAȚII PARADIGMATICE: *viață* (12); *bani* (7); *vârstă* (5); *relaxare* (4); *trecere* (4); *spațiu* (4); *eternitate* (4); *aşteptare* (4); *anotimp* (3); *valoare* (3); *limită* (3); *dor* (2); *pierdere* (2); *amintire* (2), *stres* (2), *dor* (2), *intuire* (2), *dorință* (1); *acum* (1); *sunet* (1); *bătrânețe* (1); *întârziere* (1); *părinți* (1); *obstacol* (1); *orb* (1); *răbdare* (1); *chip* (1); *lumină* (1); *eseuri* (1); *casă* (1); *univers* (1); *timp* (1); *cândva* (1); *nostalgie* (1); *realitate* (1); *stres* (1); *tinerețe* (1); *teamă* (1); *şcoală* (1); *temporalitate* (1); *preț* (1); *ritm* (1); *duşman* (1); *muzică* (1); *somn* (1); *program* (1); *gând* (1); *termen* (1); *oportunitate*

[1] Pentru a completa tabloul lingval al românului, ne propunem ulterior să continuăm EA, având drept cuvinte-stimul şi denumirile altor segmente temporale specifice românilor. În felul acesta vom putea să elaboram o imagine etnolingvală completă cu referire la noțiunea de *timp*.

[2] În conformitate cu opinia lui Iu. Karaulov, stabilitatea relativă a capacității lingvistice a vorbitorilor nativi (de exemplu, vocabularul, ierarhia de valori, valențele lexicale) poate servi drept bază pentru descrierea conştiinței de masă în societatea românească în următorii 20-30 de ani, adică pentru perioada când respondenții de azi vor constitui nucleul activ al societății [*ibidem*].

[3] Respectînd tradiția modelării cîmpului asociativ, la început se prezintă cuvintele-reacții ce apar mai des (numărul reacțiilor e indicat între paranteze), constituind nucleul câmpului asociativ, după care se indică cuvintele apărute mai rar ca reacții la stimulul respectiv – periferia câmpului asociativ.

BDD-A8615 © 2014 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:36 UTC)

(1); *deşertăciune* (1); *atenție* (1); *cifre* (1); *efemeritate* (1); *loc* (1); *tinerețe* (1), *tren* (1), *scurgere* (1), *agitație* (1), *presiune* (1), *criză* (1), *greutate* (1).

În cadrul asociațiilor paradigmatice atestăm şi asociații tematice:

Segmentarea timpului: *ceas* (77); *oră* (41); *ore* (26); *ani* (9); *minute* (10); *secundă* (5); *secunde* (5); *durată* (5); *prezent* (4); *zi* (3); *veac* (2); *trecut* (2); *clipă* (1); *secol* (1); *an* (1); *eră* (1); *Părți ale zilei: seara* (1); *dimineața* (1);

Spațiu: *spațiu* (6); *lungime* (1); *călătorie* (1);

Mişcare: *repede* (3); *grabă* (2);

Instrumente de măsurare a timpului: *ceas* (52); *clepsidră* (3); *cronometru* (1); *orologiu* (1);

de proximitate semantică (sinonime): *vreme* (16), *perioadă* (1).

Asociațiile paradigmatice depăşesc aproape dublu numărul asociațiilor sintagmatice. A se vedea fig. 1:

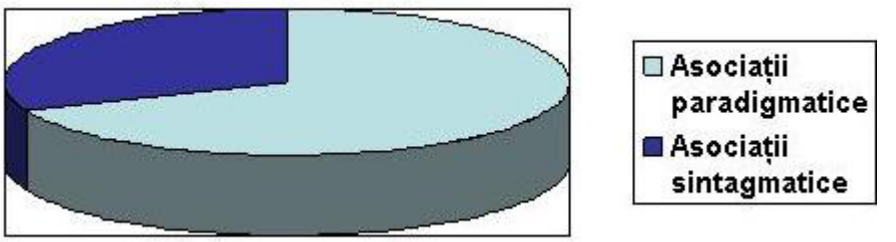

Fig. 1. *Raportul cantitativ între asociațiile sintagmatice şi cele paradigmatice*

4. Studiul câmpului asociativ al cuvântului-stimul *timp* a scos în evidență specificul de reprezentare a timpului în mentalul românesc, altfel spus, *timpul etnic românesc*.

Timpul definit în *DŞL* drept „categorie gramaticală specifică flexiunii verbale prin care, în planul conținutului, se indică momentul în care se desfăşoară acțiunea verbului/verbelor dintr-un enunț în raport cu momentul vorbirii” [15, p. 539] nu coincide cu timpul din planul existenței. Drept dovadă, în limba engleză funcționează doi termeni diferiți: *tense* (termen lingvistic) şi *time (lived time)*. Aceeaşi dihotomie lingvistică o atestăm şi în limba germană: *Tempus* şi *Zeit* – fenomen psihologic/timpul vieții din planul existenței, trăit şi simțit.

4.1. Deşi limba română face uz doar de un singur termen, analiza materialului lingvistic dovedeşte existența diferitor modele, aşa-numitele ipostaze ale timpului (fizic, gramatical, filosofic) şi reprezentările intuitive ale *timpului vieții*, iar materializările lui glotice influențează identitatea noastră lingvală la fel de mult ca şi timpul gramatical. Or *timpul vieții* ține de planul conştiinței de sine a omului şi reprezintă formele esențiale de cunoaştere a lumii [25, p. 85] – e timpul în viziunea lui Kant, aparținând conştiinței interne, o formă în care mintea umană cunoaşte realiile lumii înconjurătoare.

4.1.1. Percepția timpului are un anume specific: spre deosebire de organele de percepție a mişcării, a echilibrului, omul nu dispune de vreun organ special ce ar percepe

BDD-A8615 © 2014 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:36 UTC)

timpul. În consecință, timpul devine accesibil doar mijlocit – prin intermediul transferului de studiu metonimic sau metaforic[1]. S-a demonstrat, în baza experimentului psiholingvistic, că există două tipuri de bază de vizualizare a evenimentelor din trecut: 1) *asociat*, când individul îşi aminteşte de evenimentele din trecut „din interior", fiind implicat în ele, văzându-le cu ochii proprii, de parcă ar fi fost martorul evenimentelor derulate în prezent; 2) *disociat*, când individul îşi aminteşte evenimentele din trecut, văzându-le dintr-o parte, de parcă evenimentele ale cărui participant este, sunt urmărite de către altcineva aflat „la o înălțime" (privind de sus în jos).

Memoria asociată corelează cu metafora *timpului-drum*, pe care merge omul sau cu cea a *timpului-râu*. O asemenea percepție a timpului se caracterizează printr-un grad sporit de emotivitate a subiectului implicat, întrucât el e plasat în vâltoarea curentului temporal, întorcându-se în aceste evenimente şi retrăindu-le. Se consideră că baza perceptivă a codului temporal în sistemul limbii ruse o reprezintă tipul asociat de vizualizare a timpului [23, p. 92-93]. Englezii şi americanii sunt „posesorii" unui tip disociat de vizualizare a timpului. Percepția timpului în cultura lor are caracter linear, linia dată fiind percepută „dintr-o parte" (metafora stâncii, de pe care poți urmări tot drumul).

4.1.2. Dacă timpul poate fi imaginat ca linearitate infinită, înzestrată sau nu cu mişcare, apoi E. Coşeriu, relevând trei modele de reprezentare a timpului conceput în limbă[2], consideră că „în limbile noastre (se au în vedere limbile romanice – *n.n. – L.T.*), cel puțin, timpul este mai degrabă o linie care se mişcă dinspre viitor spre trecut: viitorul este, tocmai, timpul „care vine spre noi". (Cf. rom. *viitor*, it. *avvenire*, fr. *avenir*, sp. *porvenir* şi rom. *anul care vine*, it. *L'anoo che viene,* sp. *Aňos venideros;* prezentul este timpul care se găseşte „în fața noastră", preteritul, timpul care a trecut pe lângă noi şi se găseşte de acum în spatele nostru. Şi chiar dacă noi ne mişcăm, o facem în direcție contrară timpului: avem trecutul nostru şi istoria noastră *în urmă*, iar viitorul nostru *înaintea* noastră [*ibidem*, 344].

4.2. Adesea timpul nu e reprezentabil prin sine însuşi şi, în consecință, e reprezentat de corelativul său – spațiul. În aşa fel, în majoritatea idiomurilor atestăm o arhitectură a timpului, *alias* o reprezentare sistematizată a timpului obținută prin mijloace spațiale. Or trăirile spațiale şi cele temporale fac parte din trăirile originare ale omului. În acest context, amintim versurile lui M. Eminescu, care ne oferă un model excepțional de „amalgamare" a spațiului şi timpului (apropo, scrise cu aproximativ o jumătate

[1] Din acest motiv, conceptualizarea gramaticală a ideilor legate de timp se deosebeşte esențial de la o limbă la alta.

[2] „Timpul obiectiv este prezentat ca o linie statică unică, de-a lungul căreia ne mişcăm noi, observatorii, sau, mai degrabă, se mişcă vorbitorul (momentul vorbirii) de la stânga la drepta, adică din trecut spre viitor; timpul de fundal se reprezintă ca o linie în mişcare, care provine din viitor, trece în fața noastră sau pe lângă noi în momentul prezent şi apoi se pierde în trecut; două linii într-o mişcare contrară: o linie a timpului «gol», care se mişcă dinspre viitor spre trecut, şi o linie care poartă lucrurile şi evenimentele şi se mişcă dinspre trecut spre viitor" [8, p. 344].

BDD-A8615 © 2014 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:36 UTC)

de secol înainte de apariția teoriei relativității a lui Albert Einstein): *Porni Luceafărul. Creşteau// În cer a lui aripe,// Şi căi de mii de ani treceau// În tot atâtea clipe* (M. Eminescu, *Luceafărul*).

„Spațiul şi timpul, subliniază Iu. Popescu, sunt orizonturile interioare ipostaziate de gândire ca limite ale universului tras în sine, opus universului exterior infinit care, fără aceste limite sau orizonturi fixate de gândire în interiorul ei, nu ar putea fi gândit" [10, p. 121]. Adesea trăirea timpului este exteriorizată în forme lingvistice cu indicație spațială. Astfel, E. Cassirer menționează că există limbi în care „*acum* este exprimat printr-o indicație spațială, iar *mai târziu* prin *acolo*" [7, p. 171]. Spațializarea timpului se atestă în mai multe limbi[1]. Cu totul spațializat, consideră E. Coşeriu, este timpul în limbile noastre. Timpul este conceput, de fapt, ca un mod de a fi al spațiului – ca un fel de spațiu transparent şi gol în care au loc evenimente – sau ca o dimensiune a spațiului pe un plan infinit la baza lui – timpul care este afară (timp „meteorologic" sau „atmosferic" (cf. [8, p. 342-343]). Astfel, în limbile romanice pentru cele două conținuturi obiective există doar un singur cuvânt[2] (cf. reacțiile *vreme* - 17, *frumos* - 4, *anotimp* - 3, *răcoros* - 2, *rece* - 1, *cald* - 1).

4.2.1. Trebuie să menționăm că reprezentarea lineară a timpului[3] care *trece*, *se scurge* reprezintă, la nivel elementar, un germene de spațializare a timpului. E imposibil ca gândirea să reprezinte timpul ca un bloc static. Timpul este gândit ca durată fie în planul implicit al acțiunii exprimate de verb, fie în cel explicit al duratei acțiunii derulate. În lucrarea *Timp şi limbaj*, Iu. Popescu insistă că „în instanță, logogenetică, gândirea îşi reprezintă timpul, construind o imagine mentală a acestuia sub forma unui vector temporal" [10, p. 81].

În conştiința umană timpul se asociază cu mişcarea[4] (cf. reacțiile *trece* - 7, *trecere* - 4, *trecător* - 8, *fuge* - 3, *vine* - 3). De aceea la baza reprezentării mişcării timpului stă o metaforă zooantropomorfă, exprimată, cel mai adesea, prin verbele: *trece, zboară, vine, fuge, se scurge* etc. (cf. reacțiile *curge* - 2, *scurgere* - 2, *zboară* - 1)[5]. Deşi timpul

[1] În cultura engleză, bunăoară, se atestă nişte îmbinări stabile, ce denotă reprezentarea spațială a timpului. Cf. *time is up* „timpul sus", cu semnnificația „timpul a expirat" (după cum observăm, timpul la englezi are o traiectorie verticală şi este orientat în sus); *she is near her time* „ea este lîngă timpul său", cu semnificația „ea trebuie în curând să nască".

[2] În alte limbi pentru aceste două noțiuni se folosesc două cuvinte (Cf. germ. *Zeit-Wetter*, engleză *time-weather*, rusă *время-погода*).

[3] Au fost relevate câteva modele de conceptualizare a timpului: linear, pulsant, ciclic, spirală, istoric, de profunzime, timp-drum, timp care se scurge, model scalar, timp-mişcare pe cotrasens (cf. [17, p. 52]).

[4] Modelul dat are rădăcini adânci în mentalitatea societății arhaice, când timpul era măsurat în conformitate cu mişcarea astrelor (a lunii).

[5] În limba română, câteva proverbe cristalizează concepția naivă a timpului imobil, ca simplă dimensiune a spațiului: *Vreme vremuieşte şi omul îmbătrâneşte; Vremea vremuieşte, floarea se păleşte* [14, p. 20].

BDD-A8615 © 2014 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:36 UTC)

capătă calităţi zooantropomorfe, în română nu se atestă compararea mişcării timpului cu mişcarea animalelor, a păsărilor etc., întâlnită, bunăoară, în limba rusă: *время летит птицей; годы летят как птицы; время ползет как черепаха; время летит как стрела; как молния* etc. Trebuie să menţionăm că în limba rusă şi diapazonul mişcării timpului e mai mare: *тащиться, лететь, бежать, течь, протекать, идти, приходить, проходить, уходить* etc.

În cultura engleză, timpul este înzestrat cu proprietatea de a vorbi. De exemplu, *Time (alone) will tell* „timpul va spune”, cu sensul că „timpul va arăta, se va vedea”. Englezii reprezintă timpul drept un bătrân cărunt cu coasa, având un ceas de nisip în mână. Românii ar asocia o asemenea imagine, mai degrabă, cu moartea, şi nu cu timpul.

4.2.2. În mitologie, timpul e simbolizat adeseori de o roată în mişcare de învârtire de cele 12 semne ale zodiacului, care descriu ciclul vieţii, sau de alte figuri circulare. Confecţionarea ceasurilor cu formă pătrată ar constitui un protest împotriva caracterului ciclic al timpului şi o aluzie la legătura indisolubilă ce există între timp şi spaţiu: „Pentru a încerca exorcizarea angoasei şi a efemerului, ceasornicăria contemporană n-a găsit altceva mai potrivit decât să dea ceasurilor şi deşteptătoarelor o formă pătrată mai curând decât rotundă, simbolizând, astfel, iluzia omenească de a scăpa de roata inexorabilă şi de a stăpâni pământul, impunându-i măsura sa. Pătratul simbolizează spaţiul, pământul, materia” [13, p. 356].

4.3. În mitul creştin, timpul se desface şi se îndreaptă (din stare ciclică) într-o linie, care îşi are începutul în actul creaţiei divine, iar sfârşitul în Judecata de Apoi şi implică conştiinţa istorică despre caracterul ireversibil, unic şi irepetabil al timpului. Cea mai răspândită metaforă a timpului este că acesta reprezintă o linie dreaptă, pe care, într-o ordine consecutivă, se plasează, într-o ordine foarte strictă: *trecutul, prezentul* şi *viitorul*. Atitudinea faţă de aceste segmente temporale a fost diferită în diverse epoci. Astfel, pentru creştinul medieval, trecutul era important prin naşterea lui Iisus Hristos, viitorul se asocia cu viaţa sufletului de după moarte, iar omul tindea să ajungă în împărăţia aleşilor lui Dumnezeu. Prezentul însă era interpretat de biserică ca ceva temporar, imperfect, ca deşărtăciune comparativ cu viaţa veşnică la care se visa. Conform canoanelor religioase, viaţa pământească nu e altceva decât o etapă de pregătire pentru viitor. Cu timpul, odată cu evoluţia societăţii însă, are loc o reevaluare a timpului pământesc: *hic et nunc* devine unicul timp real cu adevărat pentru om. Deşi sunt diferenţiate, aceste faze ale timpului – trecut, prezent, viitor – se transformă, printr-o dialectică specială, într-un întreg organic, marcând o altă dimensiune a lumii ce reprezintă cadrul existenţial. Cu toate acestea, diferite culturi le marchează diferit, punându-se accentul pe una dintre faze conform cărui fapt se vehiculează lucrurile. Dat fiind faptul că românul crede, tradiţional, într-un fel de omniprezenţă şi omnipotenţă a genezei, trecutul păstrează pentru el o întâietate printre celelalte faze. Într-un cuvânt, „trecutul este acela care domină

BDD-A8615 © 2014 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:36 UTC)

timpul şi face posibilă cunoaşterea lui" [5, p. 168]. „Pe linia sa de dezvoltare principală, timpul în conştiinţa populară tradiţională acţionează mai puternic prin trecut decât prin viitor, prezentul fiind el însuşi continuu inhibat de date şi acte tradiţionale" [*idem*, 170]. Aşa se explică cele mai multe reacţii atestate pentru trecut - 4 reacţii, pentru prezent -2 şi nici o reacţie pentru viitor. Credem că reacţiile respective sunt foarte relevante pentru mentalitatea românului şi pentru modul lui de a acţiona. Din aceeaşi perspectivă trebuie interpretate şi asociaţiile sintagmatice *scurt* - 14, *lung* - 3, care reprezintă caracterizarea spaţială a timpului.

Trebuie să relevăm „că conceptul de timp e strict legat de cultura şi limba etniei date şi orice schimbări de ordin cultural implică modificarea atitudinii şi perceperii timpului: limba reacţionează la aceste schimbări prin transferul bazei modelului metaforic al timpului [Баруздина]. În mentalitatea românului, care are reminiscenţe magico-religioase, persistă sentimentul trecerii ireparabile a timpului. În desfăşurarea lui, mai mult lineară decât ciclică, timpul nu suportă deplasări sau inversări de date, întrucât comportă caracter ireversibil (cf. *ireversibil* - 4).

4.4. Existenţa în timp a românului are două faţete: una e cea a clipei şi alta e cea a eternităţii, ambele fiind indisolubil legate. „A fi în timp" pentru român nu înseamnă „a fi pur şi simplu, a avea conştiinţa existenţei, ci înseamnă a fi în lumea aceasta [...]. Omul este trecător din sentimentul mersului către inevitabil, către moarte" [5, p. 159][1]. În aşa fel, se explică reacţia destul de frecventă: *viaţă* - 7, dar şi *efemer* - 1, *efemeritate* - 1. Drept consecinţă firească a acestui mod de a gândi timpul, transpare adesea atitudinea care induce o notă de scepticism, de îndoială în ceea ce priveşte eficacitatea şi rostul efortului uman, depus pentru reuşita lui în viaţă. Cf. *deşărtăciune* - 1 (reacţie singulară, de altfel).

Trecem peste convingerea unor cercetători, care sunt de părerea că românul nu are noţiunea de timp, şi relevăm că timpul e împărţit tradiţional, ca şi timpul sideral (astral), în unităţi mai mari sau mai mici, ce reprezintă încadrări ale timpului în date concrete şi forme organice care conduc ca acest fenomen să aibă un colorit mai variat, mai viu şi mai umanizat. A se confrunta, în acest sens, cu cele mai frecvente reacţii la stimulul *timp*: *ceas*[2] (77); *oră* (41); *ore* (26); *minute* (10); *ani* (7); *secundă* (5); *secunde* (5); *durată* (5); *zi* (3); *veac* (3); *secol* (1); *clipă* (1); *an* (1); *eră* (1); *prezent* (4); *trecut* (2);

[1] În limba română funcţionează o expresie sinonimă *a fi în veac*, în opoziţie cu „a fi în eternitate". După cum subliniază E. Bernea, „veacul în concepţia populară are un cuprins mult mai mare; el are în limitele sale atât trecutul, cât şi viitorul, legate printr-un prezent continuu [...]. Veacul este pentru român timpul de aici, din lumea aceasta, pe care el o socoteşte reală, dar nu eternă, de când este ea şi cât va dura ea; veacul este timpul întreg" [*ibidem*]. Astfel, poate fi motivată reacţia *veac* - 3.

[2] Desigur, e greu să delimităm cu certitudine sensul cu care a fost folosită reacţia *ceas*: „interval de timp egal cu 60 de minute" sau ca „aparat ce serveşte la determinarea şi măsurarea timpului".

BDD-A8615 © 2014 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:36 UTC)

Părți ale zilei; *seara* (1); *dimineața* (1). Deci au dreptate cercetătorii când susțin că „românul ignoră în bună parte mersul timpului împărțit în unități matematice precise, dar aceasta nu înseamnă deloc că el ignoră timpul, cum înclină să creadă unii cercetători, ci, dimpotrivă, îl simte mai adânc şi mai prezent, având un fel mai viu şi mai concret de a măsura şi denumi momentele, datele şi perioadele de timp” [5, p. 219].

Cea de-a doua fațetă a existenței în timp a românului, opusă lumii de aici, este lumea de dincolo sau lumea veşniciei. Românul conştientizează că e subordonat condiției temporale, dar ştie că se poate elibera de această povară, câştigând în fața curgerii timpului, şi să-l învingă prin plecarea în eternitate, transfigurând tot ceea ce e efemer, trecător (cf. reacțiile *eternitate* - 4, *infinit* - 2, *etern* - 1). Eliberarea de dimensiunea timpului e văzută ca o eliberare şi apropiere de Dumnezeu. Viața noastră nu este decât o oglindă a timpului. Din acest motiv, românul acceptă să se supună acestei condiții temporale ce îi este dată în mod originar. „Neamul românesc e şi el, într-un fel, solidar cu acel plan neschimbător, consemnează C. Noica. I se întâmplă şi lui multe, se frământă ce-i în marginea lui, în inima lui, peste trupul lui chiar – dar el rămâne neschimbat. «Trece şi asta» e una din cele mai curente vorbe româneşti. Neamul nostru rămâne pentru că şi el participă, în felul lui, la eternitatea ființei” [9, p. 11].

Românul vede viața sub forma unui drum care se desfăşoară cursiv sau în căderi, lin sau zbuciumat, dar sigur că nu stă locului: or aceasta înseamnă trecerea într-o altă dimensiune a ei – veşnicia (Cf. *călătorie* -1), iar omul pe acest drum este un călător.

4.5. Viața se desfăşoară sub puterea şi influența timpului care poate avea consecințe atât pozitive, cât şi negative, distructive sau creatoare. Omul recunoaşte această forță a timpului şi de aceea îşi concentrează atenția în vederea păstrării şi supunerii față de legitățile timpului, a folosirii sau anihilării diverselor lui calități: „Prezența noțiunii de calitate în judecata timpului ne dă adevăratul sens al felului cum românul îşi reprezintă şi trăieşte timpul. Pentru el timpul nu este postulat, o abstracțiune, ci o realitate concretă; nu este ceva care poate fi măsurat cantitativ, ci este lucru viu” [5, p. 223].

4.5.1. În această ordine de idei, analizând asociațiile sintagmatice pentru *timp*, putem conchide că vorbitorii de limba română le preferă pe cele care descriu timpul din perspectivă calitativă, şi nu cantitativă (cf. *scurt* - 16, *puțin* - 10, *îndelungat* - 5, *lung* - 3) spre deosebire de alte culturi, în care timpul este perceput concret, exact, fix (bunăoară, în tabloul lumii specific nemților, unde s-au atestat, în special, asociații sintagmatice exprimate prin numerale sau alte părți de vorbire exprimând cantitatea (*apud* [18]).Românul îşi concentrează mai mult atenția asupra laturii calitative a timpului şi a conotațiilor lui emoționale – model axiologic al gradării temporale (cf. *pierdut* - 10, *liber* - 9, *trecător* - 8, *frumos* - 4, *aşteptare* - 4, *nelimitat* - 2, *petrecut* - 1, *câştigat* - 1, *efemer* - 1, *dorință* - 1, *răbdare* - 1, *nostalgie* - 1, *tinerețe* - 1, *bătrânețe* - 1, *deşărtăciune* -1, *efemeritate* - 1) etc. Or „natura sa, menționează E. Bernea, se exprimă prin însuşiri specifice şi funcționează în mod continuu, nou şi viu. Acest timp nu este abstract, fără chip şi monoton ca timpul matematic, ci, dimpotrivă, este concret, cu înfățişări variate şi muzical” [5, p. 151]. Coraportul reacțiilor ce caracterizează timpul din punct de vedere cantitativ şi cele din punct de vedere calitativ se prezintă în felul următor:

BDD-A8615 © 2014 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:36 UTC)

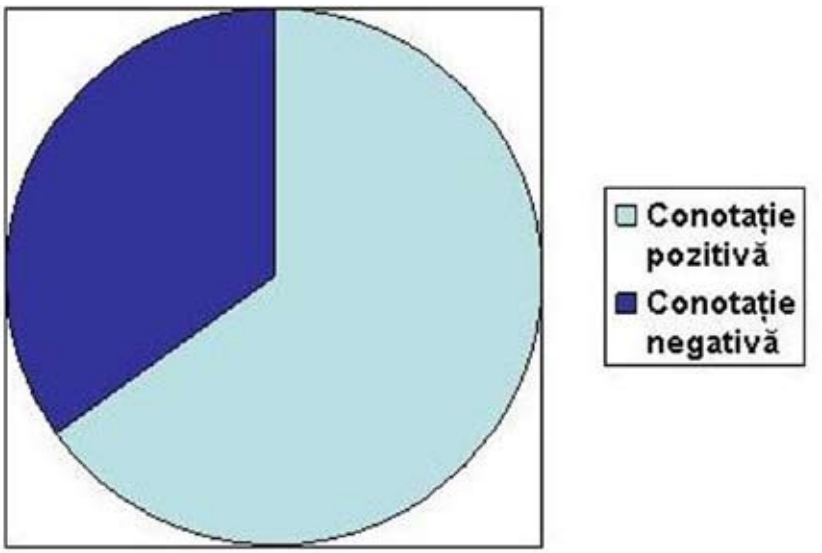

Fig. 2. *Coraportul reacţiilor cantitative şi calitative*

Ordinea materială a lucrurilor a impus o viziune materialistă aspra timpului la germani, care îl asociază adesea cu banii sau verbe din aceeaşi sferă semantică: *kosten* („a costa"), *investieren, verbuttern, verplempern* („a cheltui, a risipi"). *Time is money* este o îmbinare de cuvinte stabilă în limba engleză, calchiată în foarte multe limbi, inclusiv în română, drept rezultat al globalizării şi dezvoltării relaţiilor de piaţă. Totuşi în cultura românească timpul comportă mai mult valoare spirituală: el e privit ca valoare, ce trebuie păstrată şi folosită eficient, şi nu consumată fără rost – timpul e un dar dumnezeiesc, de aceea printre reacţiile românilor am atestat unităţi lexicale precum *preţios* - 5, *valoros* - 4, *valoare* - 3, *neprețuit* - 2, *fără preţ* - 2.

4.5.2. Timpul incumbă o percepere aparte a lucrurilor de către individ. Personalizat, el îşi adjudecă sentimente şi trăiri, realizări şi nereuşite şi chiar poate transforma lumea înconjurătoare într-o modalitate de exprimare psihologică a împlinirilor şi insuccesselor într-un anumit segment al dezvoltării umane. Aşa pot fi explicate reacţiile singulare de tipul: *obstacol, neajuns, teamă, neatenţie, relaxare, pierdere, muzică, eseuri* etc. Nu ne miră nici reacţiile de tipul *stres* - 2, *presiune* - 1, *criză* - 1, *greutate*- 1, *agitaţie* - 1 – fenomene ce au devenit indispensabile vieţii contemporane, iar cuvintele ce le denumesc au devenit obsedante azi chiar şi în limbajul copiilor.

În plan cantitativ, reacţiile având conotaţie pozitivă (Cf. *viaţă* -12*, liber* -9, *frumos* - 4, *valoros* - 4, *relaxare* - 4, *preţios* - 2, *scump* -2, *dorinţă* - 1, *tinereţe* - 1, *muzică* - 1, *petrecut* - 1 etc.) sunt mult mai numeroase decât reacţiile cu conotaţie negativă (Cf. *pierdut* - 10, *pierdere* - 2, *bătrâneţe* - 1, *întârziere* - 1, *obstacol* - 1, *nostalgie* - 1, *duşman* - 1, *efe-*

BDD-A8615 © 2014 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:36 UTC)

meritate -1, *deşărtăciune* - 1, *teamă* - 1 etc.) (cf. fig. 3). Mai mult, există chiar credința că nu poți face orice şi oricând, pentru că orice lucru îşi are timpul său: „Sistemul de credințe nu permite acțiuni ce nesocotesc timpul când ele se produc. E zi bună şi zi rea, e ceas bun şi ceas rău, cine nu respectă aceste calități trage consecințele” [5, p. 222].

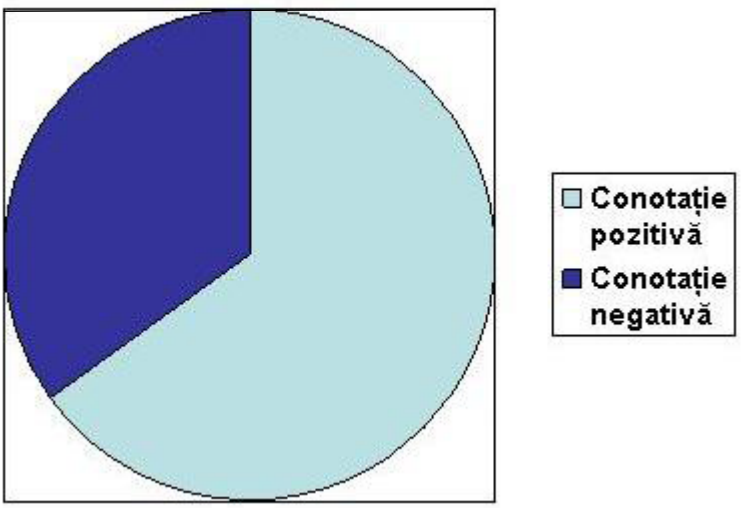

Fig. 3. *Coraportul reacțiilor cu conotație negativă față de cele cu conotație pozitivă*

Deşi timpul a fost dintotdeauna o necunoscută ce a alimentat propensiunea umană spre speculație, considerăm că un „instrument, mai mult sau mai puțin, obiectiv, de cunoaştere a lui ar putea fi recunoscută doar Limba” [19, p. 11]. Or, „în virtutea esenței sale, limba furnizează individului cadrul ce-i susține «imaginea lumii», exprimând, aşa cum preciza (în acelaşi context) Humboldt, «spiritul popoarelor». În acelaşi timp, limba constituie totdeauna un mod de «a locui» în lume” [6, p. 1]. Specificul național-cultural stă ascuns în propoziții specifice, alcătuite cu ajutorul unităților lexicale identice, dar având conotații specifice [22, p. 7]. Categoria timpului capătă noi conținuturi în configurația limbii române, în structura simbolurilor-expresii, fiind o caracteristică a „rostirii filosofice româneşti”. În concluzie, menționăm că există diverse modalități de a ne apropia de „duhul” unei culturi (expresie utilizată de C. Noica): a-i studia legitățile lingvistice (*alias* „tendoanele şi ligamentele”), sfârşind prin a o lipsi de seva vieții; a-i cerceta basmele şi miturile, proverbele şi legendele, obiceiurile şi cutumele etc. pentru a-i descoperi gândirea metafizică sau sufletul românesc, calitate spirituală ireductibilă şi imuabilă (Cf. M. Vulcănescu, E. Bernea, C. Noica *et alii*) ş.a. În demersul nostru ştiințific

BDD-A8615 © 2014 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:36 UTC)

am ales calea desprinderii amplitudinii fenomenale a limbajului – propunându-ne o abordare integralistă a lui, ghidați de imperativul coşerian al interdisciplinarității – prin studiul categoriei timpului, jalonându-ne pe afirmația coşeriană conform căreia „timpul schimbă fiecare lucru, deci şi limbajul" [8, p. 333]. Mai mult, timpul, după cum afirmă C. Rădulescu-Motru, este strâns legat, prin teoriile şi credințele pe care mintea omului le are asupra lui, de însăşi evoluția culturii. El este destin" [11, p. 72]. De timp depinde perceperea epocii, comportamentul oamenilor, conştiința lor, ritmul vieții, atitudinea față de lucruri şi, în definitiv, tabloul lumii.

Referințe bibliografice

1. Baciu Cl. *Limbă şi gândire*// http://cogito.ucdc.ro/nr_2v2/LIMBA%20si%20 GaNDIRE.pdf (vizitat 07.08.2014).

2. Bădescu I. *Timp şi cultură. Trei teme de antropologie istorică*. Bucureşti: Editura ştiințifică şi enciclopedică, 1988.

3. Benveniste E. *Le language et l'experience humaine.* În: E. Benveniste, *Problemes de linguistique generale*, 2. Gallimard, 2004, p. 67-78.

4. Bergson Henri. *Eseu asupra datelor mediate ale conştiinței*. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1993.

5. Bernea E. *Spațiu, timp şi cauzalitate la poporul român*. Bucureşti: Humanitas, 2005.

6. Boboc Al. *Limbaj şi timp în comportamentul uman şi în comunicare* // http://www. google.ro (vizitat 07.08.2014).

7. Cassirer E. *Philosophie der symbolischen Formen*, erster Teil. Wissenschaftliche Buchgesellschaft. Darmstadt.

8. Coşeriu E. *Omul şi limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii şi lingvistică generală.* Iaşi: Editura Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", 2009.

9. Noica C. *Pagini despre sufletul românesc*. Bucureşti: Editura Humanitas, 2008.

10. Popescu Iu. *Timp şi limbaj. Introducere în lingvistica lui Gustave Guillaume*. Iaşi, Institutul european, 2006.

11. Rădulescu-Motru C. *Timp şi destin*. Bucureşti: Editura Minerva, 1997.

12. Vozian L. *Dimensiuni filozofice ale timpului şi spațiului*// Revistă de ştiințe socioumane. Chişinău: Universitatea Pedagogică de Stat „Ion. Creangă", 2008, nr. 2 (9).

13. Jean Chevalier, Alain Gheerbrant. *Dicționar de simboluri, mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*. Bucureşti: Editura Artemis, vol. 3.

14. *Dicționar de proverbe şi zicători românești*. Alcătuire, prefață de Grigore Botezatu şi Andrei Hâncu. București-Chişinău: Editura Litera internațional, 2001.

15. Bidu-Vrănceanu Angela, Călărașu Cristina, Ionescu-Ruxăndoiu Liliana, Mancaş M., Pană-Dindelegan G., *Dicționar de ştiințe ale limbii*. Bucureşti: Editura Nemira, 2001.

BDD-A8615 © 2014 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:36 UTC)

16. Баруздина С.А. *Время как лингвокультурный концепт*. // file:///F:/DALR/ Spatiu%20Timp/ Art.%20rusa/Baruzdina.pdf (vizitat 07.08.2014).

17. Дарбанова Н.А. *Время в лингвистических исследованиях: предъистория и современность*. // file:///F:/DALR/Spatiu%20Timp/Art.%20rusa/Darbanova.pdf (vizitat 07.08.2014).

18. Емельянова С. М. *Асимметрия восприятия времени в русской и немецкой лингвокультурах*. În: «Филология, искусствоведение и культурология: актуальные вопросы и тенденции развития»: материалы международной заочной научно-практической конференции (13 мая 2013 г.); http://sibac.info/index.php/2009-07-01-10-21-16/7920-2013-05-22-12-31-55 (vizitat 07.08.2014).

19. Катунин Д. А. *К вопросу об определении направления движения времени в русской языковой картине мира.* În: Вестник Томского государственного университета. Филология. Томск, 2007. – № 1, С. 11-17.

20. Караулов Ю. Н. *Русский язык и языковая личность*. Москва: Изд-во Наука, 1987.

21. Караулов Ю. Н. *Русский ассоциативный словарь как новый лингвистический источник и инструмент анализа языковой способности.* În: *Русский ассоциативный словарь***.** Книга 1. Прямой словарь: от стимула к реакции. Ассоциативный тезаурус современного русского языка. Часть I / Ю. Н. Караулов, Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов, Н. В. Уфимцева, Г. А. Черкасова. Москва: Изд-во «Помовский и партнеры», 2011.

22. Маслова В. А., 2003. Универсальное и национальное в языковой картине мира. *Русский язык в центре Европы 8. Ассоциация русистов Словакии.* Банска Бистрица. 6-11.

23. Никуличева Д. Б. *Эксперимент по выявлению перцептивных основ грамматической категоризации Времени (На материале сопоставления русского и английского языков)*. În: Вопросы психолингвистики, 2007, 6. Москва: Институт языкознания Российской академии наук, 2007.

24. Фрумкина Р. М. *Психолингвистика: что мы делаем, когда говорим и думаем* // https://www.google.ru/?gws_rd=ssl#newwindow=1&q=%D1%84%D1%80%D1%83%D0%BC%D0%BA%D0%B8%D0%BD%D0%B0 (vizitat 07.08.2014).

25. Яковлева Е. С. *Час в системе русских названий времени* // Логический анализ языка. *Язык и время*. Москва: Изд-во «Индрик», 1997, с. 267-280.

BDD-A8615 © 2014 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:36 UTC)